

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موسیقی در ترانقلاب اسلامی

موسیقی در ترانقلاب اسلامی

تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره موسیقی

تیرماه ۱۳۹۷

شماره اول

آشنایی با منظومه فکر و اقدامات مقام معظم رهبری

@shenakhte_rahbari

موسیقی در تراز انقلاب اسلامی

امروز انقلاب اسلامی در داخل و خارج با نگاه های افراطی و تفریطی مواجه شده است و در این فضا شناخت موسیقی از منظر رهبر معظم انقلاب باعث می شود افراد در برخورد با این هنر با تفکر، تدبیر و بصیرت بیشتری رفتار کنند.

گرایش به انواع موسیقی در دوران معاصر از اهمیت ویژه ای برخوردار است. افراد در هر لحظه قادرند با استفاده از دستگاه های کوچکی که حجم زیادی از الحان موسیقی را در خود جای می دهد، موسیقی مورد نظر خود را گوش دهند. به واقع امروز موسیقی کم و بیش به وسیله ای برای پر کردن اوقات فراغت افراد تبدیل شده است. علاوه بر این آثار دیگر موسیقی چون تأثیر آن بر خلاقیت افراد، احساسات مثبت و منفی، بیماری های روانی و کنش های آسیب شناختی، رفتارهای جنسی و بسیاری از اعمال انسانی و مقولات اجتماعی دیگر به اثبات رسیده است. با توجه به این اهمیت و همچنین استفاده از موسیقی جهت تأثیرگذاری بر اذهان عمومی و ارسال پیام، توسط رسانه های مختلف اهمیت بررسی این موضوع دوجندان شده است.

اما اینکه در جمهوری اسلامی ایران موسیقی چه شرایطی باید داشته باشد؟ و با توجه به روحیات جوان امروز و نوگرایی های موجود تا چه میزان نوآوری در موسیقی

پذیرفته می شود؟ و همچنین نهادهای فرهنگی و سیاسی در زمینه ارتقای هنر موسیقی چه وظیفه ای دارند؟ موضوع این نوشتار است، که سعی شده با استناد به بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در زمینه موسیقی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

داده های مورد نیاز در این نوشتار با استفاده از جستجوی موضوعی لغت «موسیقی» در بین بیانات رهبر معظم انقلاب نمایه شده در پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای شامل ۷۵ سخنرانی است که در این بین تعداد هفت سخنرانی به محورهای کلیدی پرداخته اند. نتایج حاصل نشان می دهد که داده های حاصل از بیانات مقام معظم رهبری را می توان در هشت مقوله کلی شامل، تعریف موسیقی، انواع موسیقی، ویژگی های موسیقی لاهی، ویژگی های موسیقی معنادار، اهداف موسیقی، موسیقی و انقلاب، موسیقی و دین و موسیقی و سیاست طبقه بندی نمود:

جدول فیش بیانات مقام معظم رهبری درباره موسیقی

سال	محورهای مورد تأکید	عناوین
	از شعب ریاضی و مبتنی بر نظم	تعریف موسیقی
	دارای پایه الهی	
۱۳۷۷	حلال	انواع موسیقی
	حرام	
۱۳۷۰	مشتبه	
	غفلت از خداوند	ویژگی های موسیقی لهوی
۱۳۷۰	غفلت از معنویت	
۱۳۷۷	غفلت از زندگی	
۱۳۸۰	غفلت از کار و تلاش	
	فروغلتیدن در ابتذال و بی بند و باری	
	توجه به خدا	ویژگی های موسیقی حلال
۱۳۷۷	توجه به زندگی	
۱۳۷۰		
	بیدارکننده و هوشیارکننده	
	هدایت گری به سمت اهداف اجتماعی مثبت	هدف موسیقی
۱۳۸۰	نفی دنباله روی کورکورانه	موسیقی و انقلاب
۱۳۷۷	تبیین و تبلیغ فداکاری های رزمندگان و کارهای ارزشی	
۱۳۶۹		
	نفی قشری گری و ریاکاری	موسیقی و دین
۱۳۸۰	نشر حقایق و معارف دین	
	نفی ورود دسته بندی های سیاسی به حوزه هنری	موسیقی و سیاست
۱۳۹۵	عدم الزام و اجبار در حوزه هنر از جمله موسیقی	
۱۳۸۸		
۱۳۸۰	ایجاد انگیزه برای هنرمندان	

۱- موسیقی چیست؟

در بیانات مقام معظم رهبری موسیقی اینگونه تعریف شده است: «اساساً موسیقی، که در تقسیم بندی های علوم قدیم، از شعب ریاضی است و چون با دقت و محاسبه و اندازه گیری دقیق سروکار دارد، جزو بخش های دانش ریاضی محسوب می شود. هنر دقیقی است. به تعبیری دیگر، هنر موسیقی، محاسبه متکی به طبیعت و فطرت بشر است؛ که خرد انسانی، آن محاسبه را بر اساس تجربه استخراچ کرده و برای آن پیشرفت قواعدی- موازینی گذاشته است.» در ادامه همین بیانات معظم له اشاره می فرمایند که: «هنر موسیقی، تلفیقی از دانش، اندیشه و فطرت خداداد است؛ که مظهر فطرت خدادادی در درجه اول، حنجره انسان ها و در درجه دوم سازها است که به دست انسان ها ساخته شده است. پس می بینید که پایه، پایه الهی است.» [۱]

۲- انواع موسیقی

در قرآن آیاتی وجود دارد که در روایات یکی از مصداق‌های آن را به غنا نسبت داده‌اند. آیاتی نظیر «واجتنبوا قول الزور» (حج/ آیه ۳۱) و «القول الزور الغنی» که منظور در آنها غنا است. در این بین برخی از علما حکم به حرمت غنا به طور مطلق داده‌اند. فقیه برجسته صاحب جواهر می‌نویسد: «از کسب‌های حرام غنا است که هیچ اختلافی در آن نیست، بلکه اجماع و اتفاق علما بر آن دلالت دارد و روایاتی وجود دارد که بیان‌کننده آن است که غنا عبارت از لغو و باطل است که در قرآن از آنها نهی شده است. بنابراین دلیل‌هایی از قرآن، سنت و اجماع وجود دارد، به طوری که حتی می‌توان گفت از ضروریات مذهب شیعه حرمت غنا است.» شیخ انصاری نیز می‌فرماید: «صدای لهوی، باطل حرام است.» بسیاری از علما نیز معتقدند که نوعی از غنا، غنای لهوی باطل و نوع دیگر، غنای غیرلهوی است. از جمله این افراد محدث کاشانی است که می‌فرماید: «آنچه از روایات به دست می‌آید حرام بودن غنا و ... به غنای دوران بنی امیه اشاره دارد...» و در جای دیگر می‌فرماید: «جایز است قرآن را با غنا خواندن و روایاتی که در مورد نهی از غنا آمده است، در مورد آوازهای اهل گناه و فسق است که در زمان امامان، این نوع غنا در میان خلفای اموی و عباسی و مردم فاسق رواج داشته است.» امام خمینی (ره) پیرو

همین اندیشه می فرماید: «عبارت کاشانی ظاهر است و بلکه صراحت در اینکه غنا دو قسم است: یک قیم آن ذاتاً حرام است و قسم دیگر حلال». [۲] رهبر معظم انقلاب نیز همچون بنیان گذار انقلاب و سایر علمای دسته دوم معتقدند که موسیقی دو دسته است و ما بین آن را موارد مشتبه می نامند: «در موسیقی، دو مصداق روشن وجود دارد؛ یک مصداق حرام قطعی، یک مصداق حلال قطعی؛ بین این دو محدوده هم موارد مشتبه است.» [۳]

۳- ویژگی های موسیقی لهوی

غفلت از خداوند و زندگی از ویژگی ها و یا آثار موسیقی لهوی است که رهبر معظم انقلاب مورد توجه قرار داده اند و می فرمایند: «خود معنای لهو، یعنی غافل کننده. آیا خوب است که آدم غافل بشود؟ غفلت که چیز خوبی نیست. واقعاً این طور باور شده که موسیقی باید لهوآمیز باشد! لهو، یعنی غافل شدن. غافل شدن از چه؟ از همه چیز؛ در رأسش خدا، و بعد هم از زندگی غافل شدن، از هدف ها غافل شدن، از حرکت غافل شدن. آیا واقعاً موسیقی این است؟! موسیقی باید این طوری

باشد؟!» [۴] و در جای دیگر می فرمایند: «کسانی بوده اند که برای اینکه اصلاً از حقایق زندگی غافل بشوند، به موسیقی پناه می بردند؛ اسلام این را نمی پسندد؛ اسلام می خواهد ما را به متن زندگی برگرداند. اسلام، غافل شدن و غرق شدن و رفتن در توهمات و پندارها و گیج شدن و از حقایق زندگی غافل ماندن را اصلاً قبول ندارد و نمی پسندد. قاعدتاً آنطور موسیقی هم با مسکرات همراه است؛ یعنی مکمل هم هستند!» [۵]

همچنین ایشان غفلت از کار و تلاش و بی بند و باری را نیز از آثار موسیقی لاهوتی برشمرده و اشاره می کنند: «موسیقی ای که انسان را به بیکارگی و ابتدال و بیحالی و واخوردگی از واقعیت های زندگی و امثال اینها بکشاند، موسیقی حلال نیست؛ موسیقی حرام است.» و یا « لاهوت، یعنی «ما یلهی عن الله»، «ما یلهی عن ذکر الله». آن چیزی که انسان را از حقایق عالم غافل می کند و به عالم توهمات و خیالات می برد، یا به شهوات می کشاند، لاهوت و حرام است. موسیقی که وقتی برای دختر و پسر جوان، یا حتی غیر جوان نواخته بشود، یا عرضه بشود، یا خوانده بشود

و او را به ملاحی و مناهی و فساد و شهوات بکشاند و از آن نزهت مطلوب اسلام خارج کند، حرام است» [۶]

از نظر ایشان فرقی نمی‌کند که موسیقی که ویژگی‌های لهوی را داشته باشد با کلام باشد یا بی کلام، سنتی باشد یا جدید، غربی باشد یا شرقی: «اینهایی را که من گفتم، بعضی اش در موسیقی بی کلام و در سازهاست؛ بعضی هم حتی در کلمات است.» یا «من نمی‌توانم به‌طور مطلق بگویم که موسیقی اصیل ایرانی، موسیقی حلال است؛ نه، این طور نیست. بعضی خیال می‌کنند که مرز موسیقی حلال و حرام، موسیقی سنتی ایرانی و موسیقی غیرسنتی است؛ نه، اینطوری نیست... این همان موسیقی حرام است. بنابراین، مرز موسیقی حرام و حلال، عبارت از ایرانی بودن، سنتی بودن، قدیمی بودن، کلاسیک بودن، غربی بودن یا شرقی بودن نیست؛ مرز آن چیزی است که من عرض کردم.» [۷]

۴- ویژگی‌های موسیقی معنادار

رهبر معظم انقلاب با بیان ویژگی های موسیقی لهوری موسیقی که از این خصایل مبرا باشد را موسیقی معنادار می نامند: «آن موسیقی که این خصوصیات [خصوصیات موسیقی لهوری] را ندارد، حلال است؛ مثلاً خواننده خوب و خوش صدایی، شعر خوش مضمونی را می خواند و نوازنده ای هم می نوازد و آن مضمون شعر، شنونده را به سمت حقایق اسلامی و الهی و عرفانی و حقایق زندگی - ولو خارج از مسائل عرفانی و الهی باشد - نزدیک می کند؛ این قطعاً اشکال ندارد و حرام نیست.» [۸] همچنین معظم له در کنار این ویژگی ها که مبین حلال بودن موسیقی است، هشیارکننده و بیدارکننده بودن را نیز از ویژگی های مهم موسیقی معنادار برشمرده و می فرمایند: «در زمینه موسیقی، باید آثاری پدید آورد که برای ملت ها و انسان های صاحب اندیشه و خردمند، راه گشا باشد. والا اینکه هر آدم بی سر و پا و هر لات عرق خور از موسیقی التذاذی ببرد و خیال کند ویژه او ساخته شده است، ارزش و اهمیت ندارد. موسیقی ای ارزشمند است که انسان های خردمند و صاحب اندیشه و افرادی که یک حرکت و تشخیص شان گاهی دنیایی را تکان می دهد، از آن بهره ببرند و استفاده کنند.» [۹]

۵- هدف موسیقی

بدون شک از مهم ترین اهداف موسیقی اثرگذاری مثبت در اجتماع است. رهبر فرزانه انقلاب در توضیح این مهم می فرمایند: «می دانید که من به طور طبیعی از جمله آدم های غرب ستیزم. چنانکه هیچ ویژگی غرب، مرا مبهوت و مجذوب نمی کند. در عین حال، ویژگی های مثبت غرب را از روی محاسبه، تأیید می کنم. یکی از آن ویژگی ها، مقوله موسیقی است. درست است که در غرب، موسیقی های منحنی وجود دارد. اما در همان نقطه از جهان، از دیر باز موسیقی های آموزنده و معنا دار هم بوده است؛ ... در غرب موسیقی هایی که گاهی یک ملت را نجات داده و گاهی یک مجموعه فکری را به سمت صحیح هدایت کرده، کم نبوده است.» ایشان در ادامه با اشاره به نمونه هایی از موسیقی غرب ضمن تأیید موفقیت غرب در تأمین اهداف عالی موسیقی می گویند: «به یاد دارم در زمان گذشته که ما مشغول مبارزه بودیم یک وقت بحث از موسیقی و سمفونی های بتهوون پیش آمد. از برخی مطلعین شنیدم که شور «امیراف» در جنگ جهانی، باعث نجات شوروی شده بود! از همین آهنگ شور موسیقی شما، آهنگساز و نوازنده ای در شوروی،

قطعه ای ساخته که ملت را تکان داده است! من اگر چه «امیراف» را نمی شناسم و شور او را نشنیده ام اما می دانم «شور» چیست و می دانم که انسانی با قریحه می تواند با یک آهنگ ، ملتی را منقلب کند و تکان دهد.» [۱۰] لذا از نظر مقام معظم رهبری موسیقی می تواند زمینه ساز تغییرات اجتماعی مطلوب باشد و آگاهی افراد را از شرایط اجتماعی افزایش دهد، اما این ویژگی طبق بیانات ایشان تاکنون در شرق یعنی محدوده جغرافیایی کشورهای عربی و ایران به وجود نیامده است.

۶- موسیقی و انقلاب

هنر ظرفیت بسیاری برای بیان موضوعات پیچیده دارد. انقلاب اسلامی نیز به عنوان یک حقیقت عظیم و بخصوص نیازمند زبان رسایی است تا تشریح شود و ذهن ها را روشن نماید. این مهم به ویژه در شرایط کنونی، یعنی جنگ نرم از اهمیت بیشتری برخوردار است. رهبر معظم انقلاب در همین راستا می فرماید: «جنگ نرم؛ راست است، این یک واقعیت است؛... [در این شرایط] همه

وظیفه داریم. وظیفه مجموعه فرهنگی و ادبی و هنری هم وظیفه مشخصی است: بلاغ، تبیین؛ بگوئید، خوب بگوئید. من همیشه تکیه بر این می‌کنم: بایستی قالب را خوب انتخاب کنید و هنر را بایستی تمام عیار توی میدان بیاورید؛ نباید کم گذاشت...» [۱۱] از طرف دیگر در جامعه اسلامی طبیعی است که هنر در خدمت ارزش‌های مقبول اسلامی قرار بگیرد: «هر جامعه و هر انسان و هر مجموعه بشری، می‌خواهد که هنر در خدمت ارزش‌های مقبول خودش قرار بگیرد. این جرم نیست که اسلامی‌ها می‌خواهند هنر در خدمت ارزش‌های اسلامی قرار بگیرد. همه مکاتب و همه‌ی جوامع دنیا، همین‌طورند.» [۱۲]

حال طبق بیانات رهبر معظم انقلاب، توقع انقلاب از هنر به سور کلی و موسیقی به طور اخّص این است که زیبایی‌های انقلاب را به تصویر بکشند: «ملتی در یک دفاع هشت ساله با همه وجود به میدان آمد. جوانان به جبهه رفتند و از فداکاری در راه ارزشی که برای آنها وجود داشت، استقبال کردند... مادران و پدران و همسران و فرزندان و کسانی که پشت جبهه تلاش می‌کردند نیز طور دیگری حماسه آفریدند... آیا این زیبایی نیست؟ هنر میتواند از کنار این قضیه بی تفاوت بگذرد؟ توقع انقلاب

این است و توقّع زیاده‌خواهانه‌ای نیست. می‌گویند چرا زیبایی دیده نمی‌شود! کسی که به این مقوله بی‌اعتناست، نمی‌خواهد این زیبایی را ببیند؟ موسیقی و فیلم و تئاتر و نقاشی و سایر رشته‌های هنری شما باید به این مقوله بپردازد...».

[۱۳]

همچنین مقام معظم رهبری نقشه راه و چگونگی به تصویر کشیدن ارزش‌های انقلاب را نیز با نفی تقلید کورکورانه از غرب بیان می‌کنند: «انقلاب به ما آموخت که یک ملت می‌تواند در اساسی‌ترین مسائل جهانی، سخن و موضعی داشته باشد، و آن را با صراحت و بدون توجه به این‌که قدرتمندان و قلدرهای عالم چه می‌خواهند، ابراز کند و پای آن بایستد. ارزش یک ملت در جامعه بین‌الملل به این چیزهاست، نه به دنباله‌روی کورکورانه؛ آن هم نه از چیزهای خوب، بلکه از نقاط منفی...».

[۱۴]

۷- موسیقی و دین

علاوه بر جنبه فقهی و حلال و حرام بودن موسیقی یکی دیگر از نکاتی

که رهبر معظم انقلاب درباره رابطه هنر از جمله موسیقی و دین به آن اشاره فرمودند
نفی قشری گری و تظاهر ریاکارانه دینی است. ریا نوعی استفاده ابزاری از دین برای
رسیدن به مقاصد دنیوی است، به عبارتی همان ضرب المثل معروف خواهی نشوی
رسوا هم‌رنگ جماعت شو! لذا می بینیم در حوزه هنری و فرهنگی افرادی ورود پیدا
می کنند که با ظاهر خود یا با بیان تظاهرگونه خود سعی در حفظ موقعیت و جایگاه
خود در جامعه اسلامی را دارند. رهبری نیز این آسیب را در حوزه هنری به خوبی
ترسیم کرده و هدف هنر دینی را نشر معارف دین معرفی می کنند: «هنر دینی
به هیچ وجه به معنای قشریگری و تظاهر ریاکارانه دینی نیست و این هنر لزوماً با
واژگان دینی به وجود نمی آید. ای بسا هنری صددرصد دینی باشد، اما در آن از
واژگان عرفی و غیردینی استفاده شده باشد. نباید تصوّر کرد که هنر دینی آن است
که حتماً یک داستان دینی را به تصویر بکشد یا از یک مقوله دینی - مثلاً روحانیت
و غیره - صحبت کند. هنر دینی آن است که بتواند معارفی را که همه ادیان - و بیش
از همه، دین مبین اسلام - به نشر آن در بین انسان ها همت گماشته اند و جان
های پاکي در راه نشر این حقایق نثار شده است، نشر دهد، جاودانه کند و در ذهن
ها ماندگار سازد...» [۱۵]

درباره رابطه موسیقی و به طور کلی هنر و سیاست معظم له به دو نکته اشاره می کنند: نخست نفی عدم ورود دو حوزه به یکدیگر و دوم اینکه جدا کردن مباحث ارزشی و انقلابی از مباحث سیاسی: «همیشه توصیه من به هنرمندان و کسانی که با کار هنری سر و کار دارند، این است که اینها را به بازی های خطّی و سیاسی نکشاند... زیرا در این صورت همه چیز تباه خواهد شد. اما اشتباه نکنید؛ آنجایی که پای حفظ ارزش ها و تداوم بخشیدن به آنهاست، یا صحبت از استحاله ارزش هاست، یک خط کشی وجود دارد؛ شما نمی توانید بگویید من نه این طرف هستم، نه آن طرف. مگر می شود؟ این می شود بی هویت. مگر می شود آدم به یک ارزش، هم معتقد باشد، هم نباشد؛ یک ارزشی را، هم پاس بدارد، هم ندارد؟ این جا آدم باید موضع انتخاب کند و پای آن بایستد.» [۱۶]

از طرف دیگر برخوردها از نظر رهبر معظم انقلاب در حوزه هنری باید نرم و فرهنگی باشد: «کسانی که با نظرات من در این زمینه ها آشنا هستند، می دانند که بنده معتقد نیستم که هنر با بخشنامه و دستور و فرمان و حکم و این طور چیزها درست

می شود. این از آن چیزهایی است که با حکم درست نمی شود؛ باید انگیزه وجود داشته باشد؛ هرچند انگیزه های ناپاک هم وجود دارد. البته آنچه که من عرض می کنم، نظرات خودم است و به معنای این نیست که اگر وزارت ارشاد در زمینه ای بخشنامه ای صادر کرد، به آن توجهی نشود.» [۱۷] یکی از راه کارهای نرم در ارتقای بخش هنری حمایت و قدردانی از هنرمندان متعهد است: «از فلان هنرمند بی اعتقاد و لنگاری که نسبت به مفاهیم انقلاب اسلامی و نسبت به اسلام یک ذره از خودش گرایش در طول این ۳۸ سال نشان نداده است تجلیل میشود [اما] از یک هنرمندی که همه عمرش را در این راه گذاشته، اصلاً هیچ تجلیلی نمی شود، هیچ احترامی نمی شود، اعتنائی به او نمی شود؛ این خیلی روش غلطی است؛ مسئولین ما باید توجه کنند به این مسائل».[۱۸]

فرجام سخن

امروز انقلاب اسلامی در داخل و خارج با نگاه های افراطی و تفریطی مواجه شده است و این مسئله درباره هنر نیز نمود یافته، به طوریکه یک عده با تفکرات سراسر

انتقادی مانع از رشد هنر در شاخه های مختلف آن شده و برخی دیگر با پیروی نادرست از غرب، ولنگاری را در این حوزه گسترش داده اند. در این فضا شناخت موسیقی از منظر رهبر معظم انقلاب باعث می شود افراد در برخورد با این هنر با تفکر، تدبر و بصیرت بیشتری رفتار کنند.

آنچه از بیانات رهبر معظم انقلاب به دست آمد نشان می دهد که موسیقی جایگاه والایی در نظر ایشان دارد و می تواند سرنوشت ملتی را دگرگون سازد. موضوعی که به گفته ایشان در کشور ما مورد غفلت واقع شده و در دعوی بین دو گروه افراطی و تفریطی رنگ باخته است. راه بازگشت به موسیقی معنادار و ارزشی نیز در بیانات ایشان ترسیم شده است و آن توجه به یاد خدا و ارزش های انقلابی و اسلامی در این هنر و سایر عرصه های هنری دیگر است.

از نظر رهبر معظم انقلاب پرداختن به مسائل و موضوعات انقلابی و ارزشی تنها مختص به جمهوری اسلامی ایران نیست، بلکه هر کشوری سعی دارد ارزش های

خود را از طریق زبان گویا و رسای هنری به نسل های بعد منتقل سازد. البته نکته قابل تأمل این است که پرداختن به سایر موضوعات توسط رهبر معظم انقلاب نفی نشده، بلکه در صورتیکه موجبات حرام را فراهم نکند، مانعی ندارد. اما جهت ارتقای هنر ارزشی اعتقاد ایشان بر این است که باید انگیزه لازم در هنرمند ایجاد شود و این برخلاف دیدگاه جبری است که متکی بر زور و اجبار است. ایجاد انگیزه در هنرمند نیازمند حمایت از هنرمند متعهد و الگوافرینی و مقدم از آن فرهنگ سازی و تقویت زیرساخت های ارزشی در نهادها و ارکان هنری کشور است.

منابع:

[۱] سخنان رهبر انقلاب در جریان بازدید از صدا و سیما پس از اجرای موسیقی توسط ارکستر صدا و سیما، بازیابی شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۶ به آدرس:

۳۸۳۳۰۹y.html?۲a۶.۲js۰snyt۰http://alef.ir/vdcdzs

[۲] جستاری درباره موسیقی و معیارهای آن در اسلام، حجت الاسلام دکتر حمید

فغفور مغربی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۱، ص ۱۲۵.
[۳] بیانات در دیدار اعضای گروه ادب و هنر صدای جمهوری اسلامی ایران، بازیابی
شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۶ به آدرس:

۲۵۹۷http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=

[۴] بیانات در دیدار اعضای گروه دانش صدای جمهوری اسلامی ایران، بازیابی
شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۶ به آدرس:

۲۵۷۵http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=

[۵] بیانات در دیدار اعضای گروه ادب و هنر صدای جمهوری اسلامی ایران،
همان.

[۶] همان.

[۷] بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر (روز
انقلاب اسلامی و جوانان)، بازیابی شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۶ به آدرس:

۲۹۲۷http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=

[۸] بیانات در دیدار اعضای گروه ادب و هنر صدای جمهوری اسلامی ایران،
همان.

[۹] سخنان رهبر انقلاب در جریان بازدید از صدا و سیما پس از اجرای موسیقی

توسط ارکستر صدا و سیما، همان.

[۱۰] همان.

[۱۱] بیانات در دیدار جمعی از شعرا، بازیابی شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۵ به

آدرس:

۸۰۰۱<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=>

[۱۲] بیانات در دیدار اعضای شورای سیاست‌گذاری صدا و سیما، بازیابی شده در

تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۵ به آدرس:

۲۴۳۱<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=>

[۱۳] بیانات در دیدار جمعی از اصحاب فرهنگ و هنر، بازیابی شده در تاریخ ۱۵

مرداد ۱۳۹۵ به آدرس:

۳۰۷۴<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=>

[۱۴] همان.

[۱۵] همان.

[۱۶] همان.

[۱۷] همان.

[۱۸] بیانات در دیدار شاعران، بازیابی شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۶ به آدرس:
۳۳۵۵۷http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=